

«Παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»:
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΑΛΩΣΗ»
ΤΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ*
(ἐκδ. Στ. Κυριακίδου, σ. 94,23-29)

Μνήμη Στέφανου Παπαδόπουλου

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

* Τό κείμενο δημοσιεύεται ἐδῶ ὅπως ἐκφωνήθηκε· συνοδεύεται ὥστόσο ἀπό τήν ἀπαραίτητη βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Ἡ ἐκτύπωση τῆς ἐργασίας ἔτυχε νά ἀκολουθήσει χρονικά τόν θάνατο τοῦ ἀγαπητοῦ δασκάλου, καθηγ. Στέφανου Παπαδόπουλου, ὁ ὁποῖος συμπτωματικά προήδρευε στή συνεδρία στήν ὁποία ἔγινε ἡ ἀνακοίνωσή μου. Μέ συγκίνηση ἀφιερώνω στή μνήμη του αὐτό τό δημοσίευμα.

Ἡ συγγραφή τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης¹ «τῆς εἴθε ὑστέρας κατ' αὐτὴν ἀλώσεως»², τῆς ἀλώσεως της δηλ. ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς (16 Αὐγούστου - 7 Νοεμβρίου 1185)³, εἶναι ἓνα ἔργο πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ὡς σύνθετο εἶδος ἱστορικοῦ καί ρητορικοῦ κειμένου⁴ πού ἀπαγγέλλεται σέ μιὰ πρώτη μορφή στὴν ἀρχὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς τοῦ 1186⁵, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ μητροπολίτες συνήθιζαν νά ἐκφωνοῦν τοὺς *Κατηχητηρίους λόγους* τοὺς γιὰ νά διδάξουν καί νά συνετίσουν τὸ ποίμνιό τους⁶.

Ἡ ἀλωση τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ἐπίσης ἓνα δύσκολο, ἀπὸ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη, ἔργο, ὅπου ἡ τροπικὴ γλῶσσα τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου παρουσιάζεται ποικιλότροπα πολυσήμαντη μέ τὴ συσσώρευση τῶν ρητορικῶν σχημάτων καί τὴν διαστρωμάτωση παλαιοῦ καί νέου λεξιλογίου ἢ τὴν ἀνάμειξη τῆς ἀρχαίας καί σύγχρονης σημαντικῆς στίς ἐκφράσεις· αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού οἱ ἀπόπειρες νά μεταφραστεῖ τὸ ἔργο

1. Γιὰ τὴν προσωπικότητα καί τὸ ἔργο τοῦ Εὐσταθίου βλ. βασικά Φ.Ι. Κουκουλέ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά*, τόμ. Α', (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικαί Πραγματεῖαι, Σειρά φιλολογικὴ καί θεολογικὴ, 5), Ἀθῆναι 1950, σ. 3-46, ὅπου καί βιβλιογραφία. Α.Ρ. Καζδάν, «Virantijskij publicist XII v. Efstatij Solunskij», *V.Vr.* 27(1967) 87-106· 28(1968)60-84· 29(1969)177-195 (= *Eustathius of Thessalonica: the Life and Opinions of a Twelfth-century Byzantine Rhetor, Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, transl. S. Franklin, Cambridge 1984, σ. 115-195). Γιὰ τὴν πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. ἀκόμη, Βασίλει Κατσαροῦ, *Ἰωάννης Κασταμονίτης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου τοῦ ἔργου καί τῆς ἐποχῆς του* (Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Βυζαντινὰ κείμενα καί Μελέται, 22), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 59-69 καί σημ. 14-40. Βλ. ἐπίσης καί *Ἅγιος Εὐστάθιος, Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καί μνήμην τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης* (7-9 Νοεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη 1990, passim.

2. Κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου: Eustazio di Thessalonica, *La epugnazione di Tessalonica, testo critico, introduzione, annotazioni di Stilpon Kyriakidis, proemio di Bruno Lavagnini, versione italiana di Vincenzo Rotolo* (Istituto Siciliano studi Bizantini e Neoellenici, Testi e Monumenti, pubblicati da Bruno Lavagnini sotto gli auspici dell' assessorato alla Istruzione della Regione Siciliana, Testi-5), Palermo 1961 (στὸ ἔξῃς ἡ παραπομπή: Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*).

3. Βλ. Vincenzo Rotolo, «Οἱ Σικελοὶ στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1185». Ἡ Θεσσαλονίκη μεταξὺ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, *Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν* (30 Ὀκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1980) (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 59), Θεσσαλονίκη 1982, σ. 9-20.

4. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*, σ. XIX κ.έ.

5. Ὁ.π.σ. XXXIV. Πρβλ. Εὔδ. Θ. Τσολάκη, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καί χρονογράφοι 11ου καί 12ου αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 79 καί σημ. 2.

6. Ὁ.π.

στίς ξένες γλώσσες αποτελοῦν μεγάλα καὶ τολμηρὰ ἐγχειρήματα. Γι' αὐτόν τόν λόγο διαθέτουμε ἐπίσης λίγες ξενόγλωσσες μεταφράσεις⁷ καὶ καμιά, ἂν δέν ἀπατῶμαι, νεοελληνική. Σήμερα ὅμως δέν θά μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ τὰ πολυποίκιλα προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει ὁ μεταφραστής τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσταθίου — σχολιασμένη ἄλλωστε μετάφραση τῆς ἁλῶσης στή νεοελληνική γλώσσα ἐλπίζω νά ὁλοκληρώσω σύντομα — θά δώσουμε, ὅμως, ἰδιαίτερη προσοχή σ' ἓνα χωρίο πού παρουσιάζει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον καὶ πού ἀπασχόλησε ἄρκετά τὴν ἔρευνα, προκαλεῖ ὥστόσο τὸν ἐρευνητὴ γιὰ μιά νέα ἀναμόχλευση τοῦ ἄλυτου προβλήματος πού παρουσιάζει. Παραθέτω τό σχετικὸ χωρίο, ξεκινώντας το λίγο ἀπὸ τὰ προηγούμενα γιὰ νά γίνει ἀντιληπτὴ ἡ νοηματικὴ πλοκὴ τοῦ λόγου:

«Ἀπὸ γοῦν τῆς Χρυσῆς Πύλης, τῆς περὶ δυσμᾶς, ἀφιέμενα βέλη ἐκ τόξων ἐφύλασσαν μετέωρον τὸ πτερὸν ἕως καὶ εἰς τὸ καλὸν ποτε σεμνεῖον, ὃ περιεῖπεν ὁ μυροβλύτης μέγας Νικόλαος, καὶ ἐνέπιπτον ταῖς τῶν βαρβάρων σκηναῖς, καὶ εὐθὺς ἐκεῖναι μεθίσταντο. Ὅμοια δέ τινα ἐγίνοντο καὶ περὶ θάτερον μέρος, ἐνθα τὸ ναῦλοχον. Καὶ οἱ πλώϊμοι τὰς ἐπηρεαζομένας νῆας ἀνακωχεύοντες κατὰ σπουδὴν ἐξέστελλον.

Ὅτι δὲ ἐξέτρεχον οἱ ἡμέτεροι καταπηδῶντες ἐκ τῶν τειχέων, ὡς οὐκ ἂν εἰδεῖν ὁ εἰρηνικὸς στρατηγός, ψιλοὶ ὄπλων οἱ πολλοί, καὶ ἡνδραγαθίζοντο, ἐν οἷς καὶ παῖδες τοῦ Μυροβλύτου, ἄλλοι τε καὶ ἐκ τῆς τῶν Σέρβων τεθέντες αὐτῶ, καὶ ὅτι περιεφρόνουν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν βαρβαρικῶν σκηνῶν ἀρπάζοντες ἀπήλαυνον ζῶα καὶ ὡς τοὺς ἀντεπεξίοντες ἡμύνοντο διώκοντες, βάλλοντες, ρίπτοντες, καὶ ὅπως ἐντεῦθεν θυμὸς καὶ προθυμία τοὺς στρατιώτας ὑπεδύετο ἄπλετος, ὡς καὶ τὸν στρατηγὸν βαρύνειν οἷς ὠχλουν ἀφιέναι αὐτοὺς ἐξορμᾶν...». (Στ. Κυριακίδη, "Ἀλωση, σ. 94).

Τό κείμενο τοῦ Εὐσταθίου μᾶς περιγράφει τό πῶς οἱ τοξότες ὑπεράσπιζαν τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης στή δυτικὴ πλευρὰ τῆς πόλης. Κρατοῦσαν ἀπὸ ψηλά γερὰ τὴν ἄμυνα καὶ τὰ βέλη τους ἔφταναν ὡς τὴ μονὴ τοῦ μυροβλύτη Νικολάου, μιά μονὴ πού γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ ἀνέκδοτη μονογραφία τοῦ Εὐσταθίου στὸν Νικόλαο Ἀγιοθεωρίτη μητροπολίτη Ἀθηνῶν πού βρίσκεται στὰ φύλλα 30^v-34 τοῦ περίφημου χειρογράφου ἀριθ. 265(Y-II-10) τοῦ Ἑσχοριᾶ⁸ καὶ πού διαβάστηκε κατὰ τὴ *στάση* τῆς μετακομιδῆς τῶν

7. Γιὰ τίς μεταφράσεις τοῦ ἔργου βλ. Εἰδ. Θ. Τσολάκη, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονόγραφοι*, σ. 81-82. Βλ. ἀκόμη John R. Melville Jones, *Eustathios of Thessaloniki. A Translation with Introduction and Commentary* (Australian Association for Byzantine Studies, Byzantina Australiensia-8), Canberra 1988.

8. A. Každan, «Neizdannije sochinenija Evstafija Sulunškogo v Eskurijskoj rukopisj Y-II-10», *Polychronion. Festschrift Fr. Dölger*, Heidellerg 1966, σ. 336-337. Πρβλ. J. Darrouzès, «Some Additions and Corrections to the List of Byzantine Churches and Monasteries in Thessalonica», *REB* 35(1977)285.

λειψάνων τοῦ ἱεράρχη στήν Κωνσταντινούπολη σ' αὐτό τό μοναστήρι. Τά βέλη ἀνάγκαζαν τοὺς ἐχθροὺς νά μετατοπίσουν τίς σκηνές τους. Τό ἴδιο γινόταν καί πρὸς τή μεριά τοῦ λιμανιοῦ, ὅπου τά ἀγκυροβολημένα πλοῖα τῶν ἐχθρῶν ἀπομακρύνονταν γρήγορα ἀπὸ τό βεληνεκές τῶν ὅπλων τῶν ὑπερασπιστῶν.

«Ἐβγαίνουν τότε οἱ δικοί μας», λέει ὁ Εὐστάθιος, «πηδώντας ἀπὸ τά τεῖχη, χωρὶς νά τό ξέρει ὁ ἀτάραχος στρατηγός, χωρὶς ὅπλα οἱ περισσότεροι κι ἔκαναν ἀνδραγαθήματα· ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καί κάποιοι «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» καί «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων», πού εἶχαν τεθεῖ στήν ὑπηρεσία του καί περιφρονοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς καί ἀπὸ τίς ἴδιες τίς σκηνές τῶν βαρβάρων, ἄρπαζαν καί κουβαλοῦσαν ζῶα καί σ' αὐτοὺς πού τοὺς ἐπιτίθεντο, ἀμύνονταν, καταδιώκοντάς τους, χτυπώντας καί ρίχνοντάς τους μέ ζῆλο καί ψυχὴ πού ξεχειλίζει καί γινόταν παράδειγμα γιά τοὺς τακτικούς στρατιῶτες πού ἀνυπομονοῦσαν νά κάνουν τό ἴδιο»· ἀλλ' ὁ στρατηγός δέν τοὺς ἄφηνε...

Ὅσο εὐκολὴ φαίνεται ἡ σειρά τῶν πραγμάτων τόσο δύσκολη ἀπέβη ἡ κατανόηση τῶν φράσεων «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» καί «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων», πού ἐξακολουθοῦν ὥς σήμερα ν' ἀποτελοῦν πρόβλημα γιά τὴν ἔρευνα.

Πρῶτος ὁ Tafel⁹ αὐθαίρετα θεώρησε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» ἦταν *μοναχοί*, ἂν καί δέν ἦταν σέ θέση νά διακρίνει ἂν ἦταν μοναχοί τοῦ μυροβλύτη Ἀγίου Νικολάου (στή δυτικὴ πλευρὰ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης)¹⁰ ἢ τοῦ μυροβλύτη Ἀγίου Δημητρίου¹¹.

Τὴν αὐθαίρετη ἀποψη τοῦ Tafel ἐπιχειρεῖ νά ἀνατρέψει ὁ Χατζῆ-Ἰωάννου¹², ὁ ὁποῖος προχώρησε —ἔτσι πίστεψε— στή λύση τοῦ προβλήματος: θεωρεῖ ὅτι οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» ἦταν ἓνα μοναστήρι γιά τά ὀρφανά (ἓνα ὀρφανοτροφεῖο) ἀπὸ τά ὁποῖα πῆρε καί τὴν προσωνυμία του¹³.

Τὴ θεωρία τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου ἀκολουθοῦν ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου¹⁴ καί ὁ Tafrafi¹⁵, ἐνῶ ὁ Jireček¹⁶ ἀσπάστηκε τὴν ἀποψη τοῦ Tafel.

9. Βλ. T.L.F. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*, Berolini 1839 (φωτ. ἀνατ. Variorum Reprints, London 1972), σ. 141-142.

10. "Ο.π. σ. 141.

11. "Ο.π., σ. 142.

12. Βλ. Μιχαήλ Χατζῆ-Ἰωάννου, *Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, ἤτοι τοπογραφικὴ περιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης* (Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 1), Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1880 (φωτ. ἀνατ. Ἀθήνα 1978), σ. 62-63.

13. "Ο.π., σ. 63.

14. Βλ. Π. Παπαγεωργίου, «Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ μονὴ τῶν Βλαταίων», *BZ* 8 (1899) 426.

15. Βλ. O. Tafrafi, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, σ. 181-182.

16. Βλ. K. Jireček - J. Radonić, *Istorija Srva*, τόμ. I, Beograd 1952, σ. 127.

Ἐργότερα ὁ Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος ἀντιμετώπισε τό χωρίο μέ ἀξιοθαύμαστη κριτική δεινότητα. Γράφει λοιπόν ὁ Ξυγγόπουλος:

«Τὰ πράγματα ὁμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ. Ὅπως δύναται ν' ἀντιληφθῇ ὁ μετὰ προσοχῆς ἐξετάζων τὸ δεῦτερον χωρίον τοῦ Εὐσταθίου, εἰς αὐτὸ οὐδεὶς γίνεται λόγος οὔτε περὶ μοναχῶν, ὥς εἶχε νομίσει ὁ Tafel, οὔτε περὶ ὀρφανῶν, ὥς ἡρμήνευεν ὁ Χατζῆ Ἰωάννου τὴν φράσιν «παῖδες τοῦ μυροβλύτου». Βεβαίως δὲν δύναται τις ν' ἀποφανθῇ μετ' ἀσφαλείας ἂν οἱ κατὰ τῶν Νορμανδῶν ἐπιτιθέμενοι ἦσαν στρατιῶται ἢ πολῖται. Τὸ «ἡμέτεροι» τοῦ Εὐσταθίου ἐπιτρέπει καὶ τὰς δύο ἐκδοχάς. Ἡ μνεῖα ἐν τούτοις τοῦ στρατηγοῦ, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ὁποίου οὗτοι ἐπετίθεντο, δεικνύει μᾶλλον, νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ στρατιωτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς «παῖδας τοῦ μυροβλύτου», τὸ πρᾶγμα εἶναι δυσκολώτερον. Χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ τὸ ἀποδείξω, ἐκφράζω ἀπλῶς τὴν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται πιθανότατα περὶ τῆς ὀνομασίας στρατιωτικοῦ σώματος, ἔχοντος ἴσως ὡς πᾶτρωνα τὸν μυροβλύτην Ἄγ. Δημήτριον, καὶ ὅτι εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ σῶμα τοῦτο εἶχον ἐνταχθῇ καὶ Σέρβοι, τεθέντες οὕτω ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου, «τεθέντες αὐτῷ». Ὅπωςδὲποτε, ἂν καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Εὐσταθίου εἶναι ἀσαφές, δύναται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν οὔτε μὲ μοναχοὺς οὔτε μὲ ὀρφανοὺς παῖδας οὔτε τέλος μὲ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τὸν Ὀρφανόν»¹⁷.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης, σχολιάζοντας τό χωρίο «ὁ μυροβλύτης Νικόλαος» καὶ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»¹⁸, ἀποκρούει τὴν ἄποψη τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου ὅτι ὁ μυροβλύτης Νικόλαος εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Ὀρφανός· δέχεται δηλ. τὴν ἄποψη τοῦ Ξυγγόπουλου. Στό β' χωρίο ὁμως γράφει ὅτι «δὲν εἶναι καθαρὸ τί θέλει νὰ πεῖ ὁ Εὐστάθιος, πιθανότατα οἱ νέοι ἦσαν στήν ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἄγ. Δημητρίου (ὄχι τοῦ Ἄγ. Νικολάου, ὅπως μεταφράζει ὁ Brockhoff¹⁹, ἀλλ' οὔτε κληρικοὶ ἢ μοναχοὶ ὅπως μεταφράζει ὁ Hunger²⁰. Τό ἴδιο ἦταν ἐπίσης οἱ Σέρβοι²¹». Ὁ Κυριακίδης, παραπέμπει στὸν Ξυγγόπουλο γιὰ τὴν ἄποψη πού ἤδη γνωρίσαμε.

Ἡ θεωρία Ξυγγόπουλου φαίνεται ὅτι πείθει περισσότερο τὴν Ἄννα Τσιτουρίδου, πού λίγα χρόνια πρὶν ἀσχολήθηκε μέ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τὸν Ὀρφανό²².

Ἀλλὰ τό χωρίο δὲν ἀπασχολεῖ μόνο τοὺς ἐπιστήμονες πού καταπιάνονται μέ τὰ ἱστορικά καὶ τοπογραφικά ζητήματα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν-

17. Βλ. Α. Ξυγγοπούλου, *Τέσσερις μικροὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων* (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 15), Θεσσαλονίκη 1952 (καὶ φωτόγ. ἐπανεκδόση), σ. 30-31.

18. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*, σ. 175.

19. Βλ. Leonis Grammatici, *Chronographia, ex recognitione Immanuelis Bekkeri accedit Eustathii De Capta Thessalonica liber*, Bonnæ 1842, σ. 451-452.

20. Βλ. H. Hunger, *Die Normannen in Thessalonike. Die Eroberung von Thessalonike durch die Normannen (1185 n. Chr.) in der Augenzeugen-Schilderung des Bischofs Eustathios Byzantinische Geschichtsschreiber*, III), Graz-Wien-Köln 1955, σ. 92 καὶ 159.

21. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*, σ. 175.

22. Ἄννα Τσιτουρίδου, *Ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ Ἀγίου Νικόλαου Ὀρφανοῦ στὴ Θεσσαλονίκη. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς παλαιολόγειας ζωγραφικῆς κατὰ τὸν πρῶμο 14ο αἰῶνα* (Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Βυζαντινὰ Μνημεῖα, 6), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 35-36.

διαφέρει επίσης τούς ιστορικούς του βυζαντινού καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἐπειδὴ τό ἐπεισόδιο σχετίζεται μέ τήν ἐπιτίμηση τῆς ἀνθρωποκτονίας στόν πόλεμο κι ἀπ' ὅπου θά ἐνισχυόταν ἡ ἄποψη ὅτι οἱ ἱερωμένοι καί οἱ μοναχοί κατά παράβασιν τοῦ κανόνα 13 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου²³ λάβαιναν μέρος καί φόνευαν ἀνθρώπους σέ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις.

Τό γενικότερο αὐτό θέμα ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα προσφάτως τόν καθηγ. Γιώργο Πουλῆ²⁴, ὁ ὁποῖος συγκέντρωσε καί ὅλες τίς σχετικές μαρτυρίες τῶν πηγῶν. Ὁ Γ. Πουλῆς, στό συγκεκριμένο χωρίο πού μᾶς ἀπασχολεῖ, διατυπώνει μέ ἐπιφύλαξη τήν ἄποψη ὅτι ἀπό τή μαρτυρία τοῦ Εὐσταθίου «δέν προκύπτει μέ σαφήνεια ἐάν οἱ ἀναφερόμενοι σ' αὐτήν «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» ἦταν κληρικοί ἢ λαϊκοί»²⁵. Ἀντίθετα ὁ καθηγ. Παν. Χρήστου, σέ πολύ πρόσφατο μελέτημά του γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν εἰσβολή τῶν Νορμανδῶν²⁶, πλησιάζει περισσότερο στή λύση τοῦ πῶς πάνω διλήμματος, ἀλλά στή συνέχεια τρέπεται σέ ὑποθέσεις πού μπορεῖ νά εἶναι εὐλογοφανεῖς, ὅμως δέν διαθέτουμε μαρτυρίες πού νά τίς στηρίζουν:

«Οἱ σημερινοί ἐρευνηταί», γράφει ὁ καθηγ. Π.Κ. Χρήστου, «ἀκολουθώντας τήν εὐκολώτερη ἐρμηνεία, πιστεύουν ὅτι πρόκειται γιά νέους, πού ἦσαν στήν ὑπηρεσία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Οἱ δυσκολίες γιά νά γίνει ἀποδεκτὴ αὕτη ἡ ἄποψις εἶναι μεγάλες. Οἱ νέοι φαίνονται πάρα πολλοί γιά ν' ἀποτελοῦν μέλη τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ναοῦ· στήν ὑπηρεσία τοῦ ναοῦ πρέπει νά ὑπῆρχαν καί ὠριμοὶ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι εὐχαρίστως θά ἐλάβαιναν μέρος στίς ἐπιχειρήσεις, ἀλλά δέν θά μπορούσαν νά χαρακτηρισθοῦν ὡς «παῖδες»· στοὺς ὑπῆρτες τοῦ ναοῦ δέν θά ἦταν νοητό νά ὑπηρετοῦν ξένοι, ἰδίως Σέρβοι, καί μάλιστα πολλοί.

Ἄν ἐπρόκειτο γιά πέντε ἢ δέκα, δέν θά ἀξίζε νά μνημονευθοῦν ἰδιαίτερως σ' αὐτήν τήν ἐκθεσί ἀπὸ τόν Εὐστάθιο, ἀλλά εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιά ἕνα πλῆθος παιδῶν, πού θ' ἀποτελοῦσαν μία πολυάριθμη ομάδα: Κι ἐπειδὴ ὁ ὅρος πού χρησιμοποιεῖται, «παῖδες Μυροβλύτου», εἶναι ἐξειδικευμένος, ὑποθέτω ὅτι πρόκειται γιά μαθητάς μιᾶς σχολῆς προσαρτημένης στό ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τό ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ εἶναι σέ θέσι νά πολεμήσουν μέ γενναιότητα, σημαίνει ὅτι ἡ σχολή ἦταν ἀνώτερη καί προσέλκυε μαθητάς ἀπὸ ξένες χώρες, καί μάλιστα τῇ Σερβίᾳ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐστάθιος.

Εἶναι πολύ εὐλογο ὅτι ἐλειτουργοῦσε τέτοια σχολή στή Θεσσαλονίκη τότε, διότι, ἂν κάθε μητρόπολις εἶχε ἕνα ὑψηλοῦ ἐπιπέδου σχολεῖο, δέν θά ἦταν δυνατό νά ὑστερῇ σ' αὐτό ἡ

23. Βλ. Γ.Α.Ράλλη - Μ.Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων ἐκδοθὲν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διευοῦσαι διατάξεις μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν καὶ διαφόρων ἀναγνώσμάτων*, τόμ. 4, Ἀθήνα 1857, (φωτ. ἀν.τ. Ἀθήνα 1966), σ. 314-317. Πρβλ. Γ. Α. Πουλῆ, *Ἡ ἀσκήση βίας στήν ἀμυνα καὶ στόν πόλεμο κατὰ τό ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, Θεσσαλονίκη* (α' ἐκδ. 1988), σ. 71-κ.ε.

24. Ὁ.π. passim.

25. Ὁ.π., σ. 30-33, σημ. 84. Στήν ἀναθεωρημένη β' ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου (δ.π., ²1990, σ. 73-74, σημ. 75) ὁ Πουλῆς ἐπανερχεταὶ στό θέμα (βλ. σ. 179-180 σημ. 361ε), σέ συσχετισμὸ μέ τὰ ἐξεταζόμενα χωρία τοῦ Εὐσταθίου.

26. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, «Ἡ Ἐκκλησία Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Νορμανδῶν, Ἁγίου Εὐστάθιος, «Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου, σ. 343-354. Πρβλ. *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη*, Β', σ. 83-84.

μητρόπολις του Ἰλλυρικοῦ. Εὐλογο ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ σχολή αὐτή ἐλειτουργοῦσε στά πλαίσια τῆς «καθολικῆς Ἐκκλησίας» ὅπως ἀποκαλεῖται ἀπό τόν Εὐστάθιο ὁ ναός τοῦ Μυροβλύτη. Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Δημήτριος συνδέεται μέ τό διδασκαλικό ἔργο, διότι ἦταν «διδάσκαλος καί ἀπόστολος» κατὰ τή βεβαίωσι τοῦ Γρηγορίου Παλαμά⁷, συντηροῦσε σχολή στή στοά πού ἔφερε τό ὄνομα Καταφυγή καί ἦταν στή συνοικία τῶν Χαλκέων. Ἐνα ἀπό τά ἐντυπωσιακώτερα ψηφιδωτά, πού σώζονται στό ναό του, παρουσιάζουν τόν ἅγιο νά εὐλογῇ δυό παιδιά πού ἔχει στά πλευρά του.

Ἡ σχολή λοιπόν αὐτή ὑπῆρχε ἀνέκαθεν στήν πόλι καί ὁπωςδήποτε τήν εὗρηκε σέ λειτουργία ὁ Εὐστάθιος, ὅταν ἐγκαταστάθηκε ὡς ἀρχιεπίσκοπος. Κι ἂν δέν προϋπῆρχε ὁμως, πρέπει νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι θά τήν ἴδρυνε αὐτός. Διότι ὁ Εὐστάθιος ἦταν ὁ ἴδιος καθηγητής τῆς ρητορικῆς στήν Κωνσταντινούπολι· «δημόσιος διδάσκαλος», ὅπως λέγεται στίς πηγές, καί «μάγιστρος τῆς ρητορικῆς». Ἐρχόμενος στή Θεσσαλονίκη, δέν θά ἐλσημονοῦσε τό ἐνδιαφέρον του γιά τήν παιδεία· ἀλλά, ἀφοῦ εὗρηκε τή σχολή ἑτοιμη, τήν ἐβοήθησε ὥστε νά ἀναβαθμισθῇ καί νά ἐλκύσῃ μαθητάς καί ἀπό ξένα μέρη. Ἡ προσωπική του διδασκαλία προφανῶς ἦταν ἐκείνη πού κυρίως ἐκινοῦσε τό ἐνδιαφέρον.

Αὐτοί οἱ νέοι σπουδασταί μαζί μέ τούς ἄλλους ἐθελοντάς, περιφρονοῦντες τούς ἐχθρούς, ἔφθναν ἕως τίς σκηνές τῶν Νορμανδῶν, ἄρπαζαν τά ὑποζύγια τους, καί ἀντέκρουαν τίς ἀντεπιθέσεις των διώκοντάς τους καί κτυπώντας τους μέ τά τόξα. Οἱ βυζαντινοί στρατιῶτες βλέποντας αὐτούς τούς νέους, μέσα ἀπό τά τείχη, καταλαμβάνονταν ἀπό τήν προθυμία νά ἐξέλθουν καί αὐτοί, γιά νά προκαλέσουν φθορά στό στράτευμα τῶν πολιορκητῶν καί, ἂν ἦταν δυνατό, νά καύσουν τά πλοῖα τους ἀλλά ὁ ἀδιάφορος στρατηγός δέν τοῦς τό ἐπέτρεπε. Εἶναι φανερό ὅτι οἱ νέοι ἐπολεμοῦσαν παρά τήν γνώμη τοῦ δουκός καί πιθανό μέ καθοδήγησι καί παρότρυνσι τοῦ Εὐσταθίου»²⁷.

Ὅτι πρόκειται γιά «λαϊκοὺς» δέν ὑπάρχει, νομίζω, καμιά ἀμφιβολία ἀπό τήν ἴδια τήν περιγραφή τοῦ Εὐσταθίου. Δέν μπορεῖ κανεῖς νά φανταστεῖ ἀνθρώπους μέ εἰδική ἐνδυμασία νά πηδοῦν τά τείχη τῆς πόλης, νά ἐπιτίθενται καί νά διαπληκτίζονται μέ τούς ἐχθρούς καί στή συνέχεια νά ξανακλείνονται στήν πόλη.

Πρόκειται, συνεπῶς, γιά νεαρούς πού ἔσπευσαν νά ἐνισχύσουν τίς δυνάμεις ἄμυνας τῆς πόλης καί πού ἡ νεανική τους σωματική εὐεlexία μαζί μέ τόν νεανικό τους ἐνθουσιασμό τοῦς ἔσπρωχνε πρὸς τίς τολμηρές πράξεις, χωρίς νά ὑπολογίζουν τόν κίνδυνο πού παραμόνευε, ἀλλά μέ στόχο νά ἐκδηλώσουν τήν τόλμη τους, νά διακριθοῦν καί νά ταπεινώσουν τόν ἐχθρό.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ χαρακτηρισμός τῶν νέων αὐτῶν ὡς μαθητῶν «μιας σχολῆς προσαρτημένης στό ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου», καί ὅτι «ἡ σχολή αὐτή ἦταν ἀνώτερη καί προσέλκυε μαθητές ἀπό ξένες χῶρες καί μάλιστα τή Σερβία» δέν ἀποτελοῦν παρά προεκτάσεις μιᾶς ὑπόθεσης τοῦ Tafel²⁸ πού στηρίζεται βέβαια σέ ἀναλογικά δεδομένα, ἀλλά γιά τήν περίπτωσι τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς λείπουν οἱ σχετικές ἀντικειμενικές μαρτυρίες πού θά τή στήριζαν.

27. Ὁ.π., σ. 345-346.

28. Βλ. T.L.F.Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*, σ. 142.

“Οτι θά ὑπῆρχαν κατώτερα σχολεῖα στή Θεσσαλονίκη²⁹ μέ «γραμματικούς», διδασκάλους δηλ. τῶν πρώτων καί ἀναγκαίων γραμμάτων, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἔχω ἐξετάσει ἤδη τήν κατάσταση αὐτή καί σέ πιο ἀπόκεντρες περιοχές, ὅπως τῆς Ἡπείρου, λίγο ἀργότερα, καί διατύπωσα ἀνάλογα συμπεράσματα γιά σχολεῖα πλάϊ σέ μητροπόλεις ἢ ἐπισκοπές, ἀλλά σχολεῖα κατώτερα³⁰. Ἐξετάζοντας ἐπίσης τήν ὀργάνωση καί παρακολουθώντας τή λειτουργία τῆς ἀνώτερης ἐκπαίδευσης στό Βυζάντιο ἀπό τήν ἐποχή περίπου τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογεννήτου³¹ ὡς τήν ἄλωση τοῦ 1204³² διατύπωσα ἀπόψεις καί συμπεράσματα (πού παρατηρῶ ὅτι γίνονται εὐρύτερα ἀποδεκτά ἀπό τή διεθνή ἐπιστημονική κοινότητα)³³ πάντως ἀπό λεπτά καί ἀμφιλεγόμενα σημεῖα τῶν σχετικῶν προβλημάτων. Μέ βάση, λοιπόν, αὐτά τά δεδομένα θεωρῶ ὅτι ἡ ἀποψη γιά τήν ὑπαρξη ἀνώτερης σχολῆς στή Θεσσαλονίκη καί μάλιστα ὡς ἱστορική προέκταση τῆς *Καταφυγῆς* τοῦ Ἀγίου Δημητρίου δέν μπορεῖ νά στηριχτεῖ.

Ὁ Κωνσταντῖνος-Κύριλλος π.χ. πού γεννιέται στή Θεσσαλονίκη καί παρακολουθεῖ τὰ πρῶτα γράμματα σ' αὐτή τήν πόλη, ἔχοντας μέσα του τή φλόγα νά μορφωθεῖ καί πάθος μέ τά ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, πού δέν κατανοεῖ ἐπαρκῶς τό θεολογικό τους βάθος, δέν ἔβρισκε σχολεῖο στή Θεσσαλονίκη γιά νά πάρει ἀνώτερη μόρφωση ἂν καί ὑπῆρχε στήν πόλη «ἕνας ξένος πολύ ἔμπειρος στή γραμματική» (ιδιωτικός διδάσκαλος δηλ.) πού ἀρνιόταν νά τόν δεχτεῖ κι ἔτσι πῆρε τό δρόμο γιά τήν Κωνσταντινούπολη, τό κέντρο γιά ἀνώτερες σπουδές στό Βυζάντιο ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή³⁴.

29. Συγκεχυμένες πληροφορίες γιά τήν λειτουργία κάποιου σχολείου στή Μ. Λατόμου συνάγουμε ἀπό τή βιογραφία τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, ὁ ὁποῖος διέμεινε στή Θεσσαλονίκη, ἐκάρη μοναχός σ' αὐτή τή μονή καί διέπρεψε ὡς *καλλιγράφος*, ἀκιγραφέας δηλ. χειρογράφων στό βιβλιογραφικό, πιθανώτατα, ἐργαστήρι τοῦ Μ. Λατόμου, βλ. σχετικά, Εὐτυχίου Ι. Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καί ἔργον* («'Αθηνᾶ», Σύγγραμμα περιοδικόν τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Σειρά Διατριβῶν καί Μελετημάτων, 11), Ἀθῆναι 1971, σ. 45-48, ὅπου καί ἡ παράθεση τῶν πηγῶν.

30. βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, «Μία ἀκόμη μαρτυρία γιά τή βυζαντινὴ μονή τοῦ *Κρεμαστοῦ*», *Κληρονομία* 12(1980)378-379.

31. βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, «Ἡ ἐκπαίδευση στήν ἐποχή τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου», *Διαβάζω* ἀριθ. 129 (23.10.85) σ. 36-41, ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

32. βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, *Ἰωάννης Κασταμονίτης*, σ. 163-209, ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

33. βλ. J. Darrouzès, *REB* 46(1988)257-258.

34. βλ. P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe* (Bibliothèque Byzantine, Etudes-6), Paris 1971, σ. 161. (= ἑλλην. μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Ὁ πρῶτος βυζαντινὸς οὐμανισμός...*, Ἀθήνα 1981, σ. 140-141, 382-385).

*

Τί ήταν λοιπόν οί διαβόητοι «παῖδες τοῦ Μυροβλήτου»; Ἡ λύση τοῦ προβλήματος νομίζω ὅτι δέν πρέπει νά ξεφεύγει ἀπό τά καθαρά φιλολογικά κριτήρια τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσταθίου. Ὡς παρακολουθήσουμε ὁμως πρῶτα τή νοηματική ἀκολουθία τοῦ κειμένου.

Μέ τό «ἡμέτεροι» τοῦ Εὐσταθίου δέν ἐννοεῖται τίποτ' ἄλλο ἀπό τό ἀνθρώπινο δυναμικό πού συγκεντρώθηκε αὐθόρμητα γιά τήν ἀμυνα τῆς Θεσσαλονίκης καί διακρίνεται ἀπό τοὺς «ἄλλους», τοὺς ἀντιπάλους. Αὐτοί οἱ «ἡμέτεροι» δέν ἦταν σίγουρα πειθαρχημένοι καί κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ στρατηγοῦ, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι ἦταν ἄοπλοι καί ὅπως φαίνεται ἀπό τή συνέχεια τοῦ κειμένου ἐρέθιζαν τήν ἀνδρειωσύνη καί τήν ὄρεξη νά ἐπιτεθοῦν καί στοὺς στρατιῶτες τοὺς τακτικούς πού δέν μπορούσαν νά δράσουν χωρίς τήν ἄδεια τοῦ στρατηγοῦ πού τοὺς κρατοῦσε. Μέσα σ' αὐτοὺς περιλαμβάνονταν δύο ἢ τρεῖς κατηγορίες ἀνθρώπων:

α) οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»

β) ἄλλοι τε (ἐνν. παῖδες· ἓνα κόμμα στήν ἐκδοση Κυριακίδη τοὺς ξεχωρίζει)³⁵

γ) (παῖδες) ἐκ τῆς τῶν Σέρβων

τεθέντες αὐτῷ (δηλ. τῷ στρατηγῷ)³⁶.

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ κατηγορίες αὐτῶν τῶν αὐτόκλητων ἢ διαθέσιμων ὑπερασπιστῶν δέν ὑποδηλώνουν τή σύσταση τοῦ στρατοῦ καί διάφορα τάγματα, ὅπως ἔκλινε νά δεχτεῖ ὁ Εὐγγόπουλος³⁷.

Ἡ διάκριση, ἐπομένως, πού γίνεται ἀπό τόν Εὐστάθιο γιά τή σύσταση τῶν αὐθόρμητων ὑπερασπιστῶν τῆς πόλης βασίζεται νοηματικά σέ δύο πόλους· ἀπό τή μία μεριά εἶναι οἱ ντόπιοι (οἱ κάτοικοι) κι ἀπό τήν ἄλλη οἱ ξένοι.

Στήν κατηγορία τῶν ξένων ὑπάγονται οἱ διάφοροι πού προσδιορίζονται μέ τήν ἀόριστη ἀντωνυμία «ἄλλοι τε», κάθε λογῆς νεαροί ξένοι πού βρέθηκαν στήν πόλη, ὅταν ξέσπασε ἡ συμφορά κι ἔξωσαν τήν Θεσσαλονίκη οἱ ἐχθροί, ἀλλά καί οἱ Σέρβοι, πού κάτι ἔκανε τόν Εὐστάθιο νά τοὺς ξεχωρίζει, νά τοὺς ἀναφέρει ὀνομαστικά σάν νά τοῦ ἦταν περισσότερο γνωστοί.

35. Ἡ ἐκδοση Tafel, *Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula*, Frankfurt 1832 (φωτ. ἀνατ. Amsterdam 1964), σ. 291, παραδίδει τό κείμενο μέ διαφορετική στίξη: ἐν οἷς καὶ παῖδες τοῦ μυροβλύτου ἄλλοι τε καὶ ἐκ τῆς τῶν Σέρβων. Ἡ ἴδια στίξη ἐφαρμόζεται καί στήν ἐκδοση τῆς Βόννης, βλ. Leonis Grammatici, *Chronographia, ex recognitione Immanuelis Bekkeri accedit Eustathii De Capta Thessalonica liber*, Bonnæ 1842, σ. 452.

36. Ἡ πιθανὴ καί «τῷ Μυροβλύτῃ», δηλ. τοῦ προστάτη τῆς πόλεως.

37. Βλ. σημ. 17 ἐδῶ.

Ο ἄξονας ντόπιοι - ξένοι - Σέρβοι φαίνεται νά λειτουργεῖ καλύτερα στή λογική καταγραφή τοῦ Εὐσταθίου, πού βλέπει στήν ἀναφορά του τούς ἄοπλους θερμόαιμους νεαρούς νά υπερπηδοῦν μέ ζωντάνια καί ὑπέρμετρο ζήλο καί κινητικότητα τά τείχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἀψηφώντας τόν κίνδυνο.

*

Πέρα ὅμως ἀπό τή νοηματική ἀλληλουχία τοῦ λόγου τοῦ Εὐσταθίου θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη μας καί τή συντακτική δομή του, τήν αὐστηρά φιλολογική μέθοδο γιά τήν ἐρμηνεία τοῦ σκοτεινοῦ χωρίου.

Εἶναι καθαρό ὅτι ὁ γραπτός λόγος τοῦ Εὐσταθίου καί σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι ἐλλειπτικός καί παραγμένος, ὅπως συμβαίνει μ' ἕνα πλῆθος ἐκφράσεων στό κείμενό του. Ἡ λειτουργία τῶν σχημάτων μπορεῖ ὥστόσο νά ξεκλειδωθεῖ.

Ἡ φράση «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων» θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ συμπληρωμένη ἀπαραίτητα ἀπό κάποια γενική. Κι αὐτή ἡ γενική, ἀποδεσμευμένη ἀπό τίς θεωρίες πού προαναφέραμε, θά πρέπει νά ὑπονοεῖ μιᾶ ὁμάδα ἀνθρώπων μέ ἰδιαίτερο συνεκτικό δεσμό. Ἡ συμπλήρωση ἀπό Σέρβους εἰδήμονες τῆς γενικῆς «γῆς, χώρας»³⁸ ἀπαιτεῖ καί κάποιο σχόλιο πού νά αἰτιολογεῖ τήν ὑπαρξή τους στή Θεσσαλονίκη (αἰχμάλωτοι, ἔμποροι, ἐργασιακές σχέσεις). Ὅτι καί νά ἦταν ἀπό αὐτά γιά τόν Εὐστάθιο δέν προέχει ἡ ἰδιότητα, ἀλλά ἡ καταγωγή.

Στήν περίπτωση τοῦ χωρίου «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» παρατηρεῖται ἐπίσης τό φαινόμενο τοῦ ἐλλειπτικοῦ συντακτικά λόγου. Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε δύο πράγματα:

α) Ὅτι λειτουργεῖ τό σχῆμα τοῦ π λ ε ο ν α σ μ ο ὦ, καί ἰδιαίτερα τῆς περίφρασης πού ὑπάγεται σ' αὐτόν, σύμφωνα μέ τό ὅποιο «μία ἔννοια, ἐνῶ δύναται νά ἐκφρασθῇ μέ μίαν λέξιν, ἐκφράζεται μέ περισσοτέρας παραστατικώτερον καί χαρακτηριστικώτερον»³⁹. Τό σχῆμα εἶναι πολύ γνωστό

38. Βλ. *Fontes Byzantini Historiam Populorum Jugoslaviae Spectantes*, tomus IV, Serbocroatice interpretati et commentariis ornati ab J. Kalić, B. Ferjančić, N. Padošević-Maksimović, recensentibus Georgio Ostrogorsky et Francisco Barišić (Institutum Byzantinum Academiae Serbicae Scientiarum et Artium Seorsum Edita Lib. XII), Beograd 1971, σ. 223. Εὐχαριστίες ὀφείλω νά ἐκφράσω καί ἀπό τή θέση αὐτή στόν καθηγ. Φ. Μαλιγκούδη γιά τή συζήτηση πού εἶχα μαζί του σχετικά μέ τό θέμα τῆς πρώτης μαρτυρίας γιά τήν ὑπαρξή Σέρβων στή Θεσσαλονίκη· αὐτό τοῦτο τό χωρίο τοῦ Εὐσταθίου.

39. Βλ. Ἀχιλλ. Α. Τζαρτζάνου, *Νεοελληνική σύνταξις* (τῆς κοινῆς Δημοτικῆς), τόμ. Β', (Ὁργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις 1963, σ. 293, Β' Ἡ περίφρασις.

καί προσφιλές στήν Ἑλληνική γλώσσα⁴⁰.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» εἶναι οἱ **μυρόβλητοι*. Τό ἐπίθ. **μυρόβλητος* θά ἦταν σέ μιά τέτοια περίπτωση, ὅχι ἐνεργητ. σημασίας ἐπίθ. πού χαρακτηρίζει αὐτόν πού ἀναβλύζει ἢ ἐκπέμπει τή χάρη τοῦ μύρου, ἀλλά παθητικό, γιά νά δηλώνει αὐτούς πού δέχτηκαν τή χάρη τοῦ μύρου τοῦ προστάτη τους Ἁγίου (ὅπως φαίνεται καί στή σχετική ψηφιδωτή διακόσμηση τῆς βασιλικῆς)⁴¹, δηλώνοντας τήν ἄμεση σχέση τῆς καταγωγῆς τους ἀπό τήν πόλη τοῦ Μυροβλύτη Ἁγίου Δημητρίου σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν κατηγορία τῶν ξένων.

β) Ὅτι πρέπει νά προσθέσουμε, ὅπως στήν προηγούμενη περίπτωση, τῶν Σέρβων μιά γενική «τῆς πόλεως» τοῦ Μυροβλύτου, ὁπότε καί σ' αὐτή τήν περίπτωση τονίζεται τό ἴδιο πράγμα: ἡ ἐντοπιότητα τῶν νέων, τό θέμα δηλ. τῆς καταγωγῆς.

Ἡ πόλις τοῦ Μυροβλύτου ἁγίου εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη καί οἱ «παῖδες τοῦ μυροβλύτου[λαοῦ]», εἶτε ὡς «μυρόβλητοι» εἶτε ὡς «παῖδες τῆς πόλεως τοῦ Μυροβλύτου», εἶναι οἱ νεαροί Θεσσαλονικεῖς, ὅχι ἀπαραίτητα ἅμεσα ἐξαρτημένοι ἀπό κάποιο λειτουργημα στούς ἁγίους οἴκους τῆς πόλης, ἀλλά *ἀγυιόπαιδες*⁴² μέ ζωντάνια, ἐνεργητικότητα καί αὐθορμητισμό, πού τόν

40. Βλ. H. G. Liddel-R.Scott, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, σ.ν. παῖς, 3) περιφρ. οἱ *Λυδῶν παῖδες*, δηλ. οἱ *Λυδοί*, Ἡρόδ. 1.27, πρβλ. 5. 49· παῖδες Ἑλλήνων, *Αἰσχύλ. Πέρσ.* 402· ἀναυδοὶ παῖδες ταῖς ἀμάντου, οἱ *Ιχθύες*, αὐτόθι 578. οἱ Ἀσκληπιοῦ παῖδες, δηλ. οἱ *ἱατροί*, Πλάτ. Πολ. 407 E· οἱ *ζωγράφων παῖδες*, οἱ *ζωγράφοι*, ὁ αὐτ. ἐν Νόμ. 769B· παῖδες *ρήτορων*, οἱ *ρήτορες*, Λουκ. Ἀνάχ. 19· παῖδες *ἱατρῶν*, *πλαστῶν*, *γραφῶν*, κτλ.,» πρβλ. Α. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν*, σ.ν. παῖς. Γιά τό σχῆμα τοῦ πλεονασμοῦ στήν ἀρχαία ἑλληνική βλ. Ραφαήλ Κυννέρου, *Γραμματική τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, μτφρ. Εὐστ. Γ. Σταθάκη, μέρος Β', τμήμα Β', Ἀθήναι 1884 (φωτ. ἀνατ. Δωδώνη), σ. 1312-1317.

41. Βλ. Γ.Α. Σωτηρίου - Μαρίας Γ. Σωτηρίου, *Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης* (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 34), Ἀθήναι 1952, σ. 194-195 καί ἐγχρωμος πίν. 65 β. Πρβλ. Χ. Μπακιρτζῆ, *Ἡ Βασιλική τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 58-60 καί εἰκ. 30. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Γ. Μπότη πού διατυπώνονται ἀναλυτικά στό βιβλίον του *Οἱ Ἅγιοι Κύριλλος καί Μεθόδιος οἱ τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι καί ἡ Βασιλική τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Συμβολή πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος τοῦ οἴκου τῶν ἁγίων καί ἐρμηνείαν ὠρισμένων ψηφιδωτῶν καί ἐπιγραφῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*, Ἀθήνα 1969 (= *Die Slawenapostel Kyrillos und Methodios und die Basilika des Hl. Demetrios von Thessalonike...*, Athen 1969) δέν προσφέρουν τίποτα τό θετικό γιά τήν ἐρμηνεία τῆς συγκεκριμένης παραστάσεως· τό ἕνα μάλιστα ἀπό τά εἰκονιζόμενα παιδιά *δεξιὰ τῶν ὁρῶν* φαίνεται νά ἔχει χαρακτηριστικά κορασίδας! (βλ. Α. Ξυγγοπούλου, *Τά ψηφιδωτά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 22-24).

42. Χαρακτηριστικό εἶναι τό χωρίο πού συναντοῦμε στό Βίο τοῦ Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ (τὰ τοῦ Ἀρχιερέως παιδία) μέ τήν ἴδια σημασία (λιανόπαιδα, ἀγυιόπαιδες): «καὶ τινες δὲ πένητες ἄρπαγες, ὡς οἷα λησταὶ ἀναιδεῖς χρηματίζοντες, νυκτὸς αὐτῶ ἐπεμβαίνοντες, ἀφέντες αὐτὸν ὡς ἐγεννήθη γύμνον, ἔφυγον. Οὗτοι δὲ εἰσιν οὕσπερ οἱ τῆς πόλεως εἰδόθασιν καλεῖν, τὰ τοῦ Ἀρχιερέως παιδία» (Acta Sanctorum Maii, tomus VI, 1688, φωτ. ἀνατ. Bruxelles

μεταφέρουν από τά ζωηρά παιγνίδια τους στίς πλατείες καί στίς ρύμες τῆς πόλης τους στό πεδίο τῆς μάχης.

Ἐρμηνεύοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό συγκεκριμένο χωρίο τοῦ Εὐσταθίου, μιά ἐρμηνεία πού ἀποδесμεύει ἀπό τό ἀρχαιολογικό ἢ τό θεολογικό ἐπίπεδο· τοποθετεῖ τό γεγονός στήν *κοινωνική πραγματικότητα* καί παρακολουθεῖ τήν ἀντίδραση τῶν παιδιῶν (ὅπως καί σήμερα) στήν ψυχολογική βία τοῦ πολέμου. Μέ τήν ἐρμηνεία αὐτή δέν ὑποτονίζεται ὁ ρόλος τῆς *Ἐκκλησίας* στήν ἄμυνα τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ καθηγ. Παν. Χρήστου ἐπισημαίνει γιά πρώτη, ἂν δέν ἀπατώμαι, φορά μ' αὐτή τή διασύνδεση⁴³ ἓνα ἄλλο χωρίο τοῦ Εὐσταθίου, ὅπου περιγράφεται ὁ ἥρωισμός κάποιου Βολέα, πού σχετίζεται ἀναμφίβολα μέ τήν ἐκκλησία:

«Ἡ δὲ πόλις, εἰσπηδησάντων τῶν ἀντιμάχων, ἔπασχεν ὅσα φιλεῖ δρᾶν ἀγριος πόλεμος. Καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι, οὐχ ὁ μὲν ὁ δ' οὐ, ἀλλὰ πάντες ἐφευγον ἀμεταστρεπτί καθ' ὑπεξαίρεσιν εὐαριθμῶν τινῶν, ὅπερ ἔφαμεν· ἐν οἷς καὶ τις Βολέας τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξυνοικίας, ὃς ἐγγὺς ἐς τριάκοντα τοὺς μὲν ἀξίνῃ διχάσας, τοὺς δὲ καὶ ἄλλως εἰς τὸ ζῆν ἀχρειώσας, πολλῇ σπουδῇ τῶν πολεμίων τὴν μητέρα γῆν ἡσπάσατο. Αἰσχύνῃ καὶ αὐτὸ τοῦ Δαυὶδ...»⁴⁴.

Ὁ Βολέας λοιπόν, ἀφοῦ ἔκοψε στή μέση μέ τσεκούρι γύρω στοὺς 30 Νορμανδούς ἐπιδρομεῖς κι ἀφοῦ σακάτεψε ἢ σκότωσε ἄλλους μέ διαφορετικό τρόπο, περικυκλώθηκε γρήγορα ἀπὸ πολλοὺς ἐχθρούς, χτυπήθηκε κι ἔπεσε νεκρὸς στό χῶμα.

Παρά τή δυσκολία γιά τόν ὀρισμὸ τῆς φράσης «ἐκ τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνοικίας» δέν μπορεῖ παρά νά συμφωνήσῃ κανεὶς σέ γενικὲς γραμμὲς μέ τήν ἄποψη τοῦ καθηγητῆ Παν. Χρήστου ὡς πρὸς τήν ἐξάρτηση τοῦ ἥρωα Βολέα ἀπὸ τήν ἐκκλησιαστικὴ «οἰκογένεια».

Ἀλλὰ τήν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ «ἱερατικοῦ» συστήματος τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς τὴ δίνει ἐναργέστερα ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος σέ μιά παράγραφο πού ἀφιερώνει γιά νά τονίσει ἰδιαίτερα αὐτὴ τὴ συμμετοχὴ. Πρόκειται γιά ἓνα χωρίο στό ὁποῖο δέν ἔχει δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχὴ ἀπὸ τὴν ἐρευνα

1969, σ. 36, κεφ. IX, F).. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τόν συνάδελφο Σωτῆρη Κίσσα γιά τὴ συζήτηση πάνω στό συγκεκριμένο χωρίο καὶ τὴν ἐρμηνεία του.

43. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, «Ἡ ἐκκλησία Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Νορμανδῶν», σ. 347: «πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς ἐγκατέλειψαν τὴν πόλι... ἔμειναν ὁμως καὶ πολλοί. Κι' ἐδῶ εὐρίσκουμε ἓνα στοιχεῖο γιά κάποιον ἄλλο θεσμό.

Πράγματι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού ἔμειναν διέπρεψε γιά τὴ γενναιότητά του ὁ Βολέας, πού ἦταν «τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξυνοικίας»... ἴσως κάποιοι φύλακας τῆς κοινότητος, τοῦ ξενῶνος ἢ τῆς συνοικίας».

44. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *«Αλωση»*, σ. 104, 106.

καί εἶναι σημαντικό, γιατί ἀποκαλύπτει καί τή στάση τοῦ ἱερωμένου Εὐσταθίου ἀπέναντι στοῦ θέμα τῆς ἀπαγόρευσης τῆς Ἑκκλησίας στούς μοναχούς ἢ τούς κληρικούς νά λαμβάνουν μέρος στόν πόλεμο, ἐπειδή ὁ κίνδυνος νά γίνουν ἐκούσιοι φονεῖς παραμόνευε:

«Τί δέ; Τὸ μὲν λαϊκὸν σύστημα τῆς πόλεως οὕτω πονούμενον ἦν καὶ ὑπὲρ ὃ πεφύκει, τὸ δὲ τῆς λοιπῆς μερίδος ἐμμεῖτο τὸν στρατηγὸν καὶ τοῦ ἀκούειν μόνου ἐγίνετο καὶ ὄρα· Οὐκουν, οὐδ' αὐτὸ ἀεργοὺς εἶχε τὰς χεῖρας, ἀλλ' οἷον ἐκλαθόμενον ὥς οὐδέ ποτε αὐτοῖς ἔξεστιν ἀνδράσιν αἱμάτων εἶναι, μετεχρῶζοντο, ἐπικρύπτοντες μὲν τὸ βαθὺ ἀποστολικόν, ἐπιπολάζοντες δὲ τὸ κοσμικώτερον. Καὶ ἦσαν καὶ ἐξ αὐτῶν ὀχλήσεις τοῖς πολεμίοις οὐκ ἀγεννεῖς· ὃ ποθεν γνόντες ἐκεῖνοι, κακῶς ἐν τῇ ἀλώσει καὶ τοῖς τοιούτοις προσήγοντο»⁴⁵.

Ὁ Εὐστάθιος γνωρίζει ὅτι γιὰ τοὺς ἱερεῖς «οὐδέποτε ἔξεστιν ἀνδράσιν αἱμάτων εἶναι», ἀλλὰ στή δύσκολη ὥρα τῆς Θεσσαλονίκης αὐτοὶ «ἐπικρύπτουν τὸ βαθὺ ἀποστολικόν» καὶ φανερώνουν «τὸ κοσμικώτερον». Δραματική διαπίστωση τοῦ ἱεράρχη πού ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὴν ἔξαρση τῆς προσφορᾶς τοῦ κλήρου τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴ συμφορὰ ἀπὸ τὴ μιά μεριά καὶ τῆς θεϊκῆς ἐντολῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη νά μὴν βαφοῦν τὰ χέρια τῶν παπᾶδων μέ αἷμα φονικό, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ ὀρθόδοξοι κατηγοροῦσαν πάντα τοὺς Λατίνους: «Οἱ ἀρχιερεῖς ἐν πολέμοις καὶ αὐτοὶ πράττονται καὶ προπολεμοῦσι τῶν ἄλλων καὶ τὰς χεῖρας αἵμασι χραίνουσιν ἀναιροῦντες καὶ ἀναιρούμενοι καὶ ἀνθρωποκτόνοι γενόμενοι οἱ παρὰ τοῦ πρᾶου Χριστοῦ μαθηταί, οἱ ταῖς χερσὶν ἐκείναις καὶ τὸ μυστικὸν ἱερατεύοντες σῶμα καὶ αἷμα»⁴⁶

45. "Ο.π., σ. 90, στίχ. 21 κ.ε.

46. Βλ. J. Darrouzès, «Le mémoire de Constantine Stilbès contre les Latins, REB 21(1963) 70.